

949.58
8EO

ΣΤ. Θεοτόκη
Α Κρίση το 1570

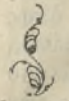

11369

949.58
8EO

Η ΚΡΗΤΗ ΤΟ 1570

 ιά από τις πιο πολυτάραχες και πολυβασανισμένες
 εποχές της ανατολικής Μεσογείου, είναι βέβαια η εποχή
 του 1570. Η Τουρκία τότε, σ' όλη της τη στρατιω-

 τικήν ακμή, δε μπορούσε ν' ανέχεται οι Βενετοί
 να κατέχουν τόσα νησιά ακόμα, όπως την Επτάνησο,
 την Κρήτη, την Κύπρο και άλλα. Βρίσκοντας λοιπόν
 άφορητή αρμάτωσε τεράστιο στόλο με την απόφαση, αφού
 κυριέψει την Κύπρο, να κατακτήσει και τα υπόλοιπα νη-
 σιά και τόπους που άπόμεναν ακόμα στην έξουσία των
 Βενετών. Λεπτομέρειες της φοβερής αυτής εποχής δε θα
 μās άπασχολήσουν, επειδή είναι πολύ γνωστές, και το θέμα
 μας είναι άλλο.

Πρόκειται να λύσουμε ένα ιστορικό πρόβλημα της Κρή-
 τής. Η επανάσταση του Γανδανολέου του 1570 είναι όπως
 την παρασταίνει ο Αντώνιος Τριβάν, νοτάριος της Βενε-
 τικής Καγκελαρίας, και ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος εις τους
 «Κρητικούς γάμους»;

Το πρόβλημα τούτο το έβγαλε ο άειμνηστος σοφός Κρη-
 τικός Στέφανος Ξανθουδίδης, που, σ' όσες πηγές και άν
 έρεύνησε και όσα σύγγραμματα και άν έμελέτησε, δε μό-
 ρεσε να βρει τίποτα σχετικό με την επανάσταση του
 Γανδανολέου.

Η άπορία αυτή του Ξανθουδίδη με παρακίνησε να
 μελετήσω το ζήτημα, άναζητώντας, σε άνέκδοτες πηγές του
 Βενετικού άρχείου, τα γεγονότα της Κρήτης την εποχήν
 εκείνη.

Το συμπέρασμά μου στο πρόβλημα αυτό είναι σύμφωνο

μέ την ἀπορία τοῦ Ξανθουδίδη, πὼς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἢ Κρήτη βρέθηκε σὲ σοβαρὸ κίνδυνον ἀπὸ τὴς ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων καὶ πὼς οἱ Κρήτες, βρίσκοντας εὐκαιρία, ἔκαναν στάσεις, συνηθισμένες σ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας. Μιὰ ἀπ' αὐτὰς ἦταν καὶ ἡ στάσις τῆς Ρέθυμνος.

Ἐὰν ἤθελε συμβῆ στὴν Κρήτη μιὰ ἐπανάστασις, ὅπως τὴν θέλει ὁ Τριβάν καὶ ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Ζαμπέλιος, θὰ ἦταν γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὴς Βενετικῆς ἱστορίας καὶ ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφίᾳ τῆς διοικήσεως καὶ τὴς ἐκθέσεις τῶν ρεκτόρων. Ἡ ἐποχὴ δὲν εἶναι τόσο μακρὰ, ὥστε νὰ μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς χάθηκαν τὰ χαρτιά, οὔτε ὅμως μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς οἱ Βενετοὶ τὰ ἔξαφάνισαν, γιατί σώζονται ἀκόμα πολὺ σπουδαῖα ἔγγραφα τῆς ἀποστασίας τοῦ 1363, πού ἀληθινὰ βαραίνει τὴν ἱστορίαν τῶν Βενετῶν, ἀφοῦ κηρύχτηκε ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τῶν Βενετῶν ἀποίκων, πὺν ἔξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι πατρίκιοι Βενετοὶ.

Ἐὰν αὐτὰ πὺν παραπάνω λέγω εἶναι καλὰ, ἀλλὰ εἶναι θεωρίες, πὺν γιὰ νὰ ἀποδειχθοῦν, ἔχουν ἀνάγκη νὰ στηριχθοῦν σὲ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς.

Θὰ κάμω ἀρχὴν μὲ τὴν ἀνέκδοτη ἐκθεσις τοῦ Γενικοῦ Προνοητῆ Μαρίνου Καβάλλη. Ὁ Γενικὸς Προνοητὴς στὴν Κρήτη ἦταν μιὰ θέσις πὺν συστήθηκε ἀργότερα, γιὰ νὰ περιορίσει τὴν ἐξουσίαν τοῦ Δοῦκα τῆς Κρήτης. Ὁ Δοῦκας μὲ τοὺς συμβούλους του εἶχε στὴν ἀρχὴν τὴν διοικητικὴν ἐξουσίαν σ' ὅλη τὴν Κρήτη, καὶ στὴ θάλασσα ἀκόμη, μαζί μὲ τὴν δικαστικὴν. Μὲ τὸ διορισμὸν τοῦ Γενικοῦ Προνοητῆ, ἡ ἐξουσία τῆς ξηρᾶς ὅλης τῆς Κρήτης δόθηκε σ' αὐτόν, καὶ τῆς θαλάσσης στὸ Γενικὸ Προνοητὴ θαλάσσης ἢ Γενικὸν Καπετᾶνο ὅταν ἦταν πόλεμος. Ἐτοὶ ὁ Δοῦκας, ἀπὸ πρῶτος διοικητὴς κατάντησε νὰ εἶναι μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου στὴν διαταγὴ σχεδὸν τοῦ Γενικοῦ Προνοητῆ.

Ὁ Μαρίνος Καβάλλης ἦταν Γενικὸς Προνοητὴς στὴν Κρήτη ἀπὸ τὸ 1571, ἴσα ἴσα τὴν ἐποχὴν πὺν μᾶς χρειάζεται. Ἐμεινεν ἐκεῖ εἴκοσι δύο μῆνες. Στὸ διάστημα αὐτὸ φέρθηκε στοὺς Κρητικὸς μὲ ὑπερβολικὴ σκληρότητα, τόσο

πού ἡ Βενετία τοῦ ἀφαίρεσε τὸ δικαίωμα νὰ καταδικάζει σὲ θάνατο καὶ νὰ ἀνακατεύεται στὶς ναυτικὲς ὑποθέσεις.

Ἡ ἔκθεση του, ἀπλή καὶ εἰλικρινής, μᾶς ξανοίγει σ' ὅλα τὰ ζητήματα πού ἀπασχολοῦσαν τὴν Κρήτη τότε καὶ μᾶς μιλεῖ ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς ταραχὲς τῆς Ρέθυμνος. Προσπαθεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ γιὰ τὶς πολλὲς καταδίκες πού διάταξε χωρὶς νὰ δείχνει τὴν παραμικρότερη μεταμέλεια. Ἐάν ἦταν λοιπὸν ἀληθινὴ ἡ ἐπανάσταση τοῦ Γανδανολέου, πού ὅπως λέει ὁ Τριβὰν ἦταν κατὰ τῶν Βενετῶν, θὰ σύμφερε στὸν

Ἐμβλημα τῆς βενετοκρατουμένης Κρήτης.

Καβάλλη νὰ τὴν περιγράψει, καὶ μάλιστα νὰ τὴ μεγαλοποιήσει, γιὰ νὰ ἐλαφρύνει τὴ θέση του ἀπέναντι τῆς αὐθεντίας, πού βέβαια θὰ τὸν δικαίωνε γιὰ μία τέτοια αἰτία, ἂν ἤθελε κρεμάσει καὶ τὴ μισὴ Κρήτη.

Ἡ ἔκθεση τοῦ Καβάλλη ἔχει πολὺ μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Κρήτης στὰ 1570 - 1573. Πρέπει ὅμως, ὅποιος θελήσει νὰ τὴ διαβάσει, νὰ ξεχωρίσει τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὸ ψέμα, τὴν ὑπερβολὴ καὶ τὸ συμφέρον.

Ἔκθεσις Μαρίνου Καβάλλη, Γενικοῦ Προνοητῆ
τῆς Κρήτης, 1571-1573.

Τὸ μεγάλο νησιὶ τῆς Κρήτης ἔχει μᾶκρος ὡς διακόσια μίλλια ἀπάνω κάτω. Τὸ πλάτος τῆς, διαφορετικὸ στὰ διάφορα μέρη τῆς, εἶναι δέκα πέντε, εἴκοσι καὶ τριάντα μίλλια. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ νησιοῦ εἶναι ἀκαλλιέργητο καὶ ὄρεινόν. Ὁ γιάλος, καὶ αὐτὸς ὅλο βράχοι, γιὰ τοῦτο εἶναι δύσκολη ἢ ἀποβίβασι στρατοῦ, πυροβολικοῦ καὶ ἱππικοῦ. Ἡ παραλία, πρὸς τὸ νότιο μέρος, δὲ μπορεῖ νὰ λογαριασθεῖ γιὰ στρατιωτικὰς ἀποβιβάσεις, γιὰτι καὶ ἂν μποροῦσε νὰ γίνουν θὰ ἦταν ἀδύνατο ὁ στρατὸς νὰ μεταφερθεῖ στὸ βορεινὸ μέρος, ἐξ αἰτίας ἀπὸ τὰ πολλὰ βουνὰ πού τὴ χωρίζουν καταμεσῆς ἀπὸ τὴ μίαν ἄκρη στὴν ἄλλη.

Ἡ Κρήτη βρίσκεται στὴ μέση τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, ὅπως τὸ γράφει καὶ ὁ Βιργίλιος:

« *Creta Jovis Magni medio iacet insula ponto* ».

Τὸ κακὸ εἶναι πὼς οἱ Τοῦρκοι ὀρέγονται νὰ τὴν κατακτήσουν, γιὰτι βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὰ μάτια τους. Καὶ πρὸ πάντων τώρα, πού κατάκτησαν τὴν Κύπρο, περιμένουν νὰ παρουσιασθεῖ ἡ κατάλληλη εὐκαιρία.

Τὸ 1204, ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολις ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Φράγκων, ἡ Κρήτη ἔλαχε στὴ μερίδα τοῦ Βονιφατίου, μαρκίωνα τοῦ Μομφερράτου. Ἦταν γι' αὐτὸν βάρος, γιὰ τοῦτο ὁ διάδοχός του Βαρθολομαῖος τὴν πούλησε στοὺς Βενετοὺς γιὰ 1000 μάρκα ἀσημι καὶ 1000 χρυσᾶ δουκάτα τὸ χρόνο, πού ἀργότερα τὰ ξαγόρασαν¹. Οἱ Βενετοί, ἀγοράζοντας τὴν Κρήτη προσπάθησαν νὰ τὴ βγάλουν ἀπὸ τὴ βαρβαρότητα καὶ νὰ τὴ φέρουν στὴν περιωπὴ πού σήμερα βρίσκεται. Δὲ μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε πού βρίσκεται στὴν ἴδια ἀκμὴ μὲ τὰ πολιτισμένα Κράτη,

¹ Στὸ ζήτημα τοῦτο βέβαια ὁ Καβάλλης δὲν εἶναι καλὰ πληροφορημένος.

γιατί ὁ λαός της εἶναι τεμπέλης, ὅπως τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, καὶ δὲν προσπαθεῖ μὲ τὴν ἐργασία νὰ ὠφεληθεῖ ὅσο θὰ μπορούσε.

Τρεῖς εἶναι οἱ κυριότερες πολιτεῖες τῆς Κρήτης, ὁ Χάνδακας, τὰ Χανιά καὶ ἡ Ρέθυμνο. Τὸν καιρὸ τῶν Ἑλλήνων οἱ πολιτεῖες αὐτὲς λέγονταν Κνωσσός, Κυδωνία καὶ Γόρτυνα, πὺν ἦταν χτισμένη τότε στὸ πλούσιο λειβάδι τῆς Μεσαρέας. Δεύτερες πολιτεῖες εἶναι ἡ Σητεία, ἡ Ἱεράπετρα, τὰ Σφακιά, ἡ Κίσαμο καὶ ἄλλες μικρότερες.

Κατοικοῦν σ' ὅλο τὸ νησί 160.000 ψυχές, καὶ ἅπ' αὐτὲς οἱ 40.000 στὶς πολιτεῖες.

Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τοῦ Χάνδακα ἔχει εἰσόδημα ἀπὸ 4 ὡς 6.000 δουκάτα¹ τὸ χρόνο, κατὰ τὶς ἐσοδεῖες, ἡ ἐπισκοπὴ τῶν Χανιῶν 1.500, καὶ τῆς Ἱεράπετρας 1.450, ἐννοεῖται ἐπισκοπὴς λατινικῆς.

Ἡ Ἀββαδία τῶν Βουργουνδιανῶν ἔχει καὶ αὐτὴ 1.100 δουκάτα, γιατί πολὺ βελτιώθηκαν τὰ εἰσοδήματά της ἀπὸ τὸν καιρὸ πὺν ἡ οἰκογένεια τοῦ Καπέλλα τῆς χάρισε κτήματα πὺν δίνουν 800 δουκάτα τὸ χρόνο.

Ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰσπράττει ὡς 800 δουκάτα. Οἱ Ἑλληνικὲς Ἀββαδίες τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τοῦ ὄρους Σινᾶ ὡς 3000, τῶν Πεζόνες ὡς 1500, τῆς Ὀδηγήτριας ὡς 1000, καὶ ὅλες οἱ ἄλλες μαζί ὡς 2000.

Μοναστήρια καλογριῶν ἀνεξάρτητα εἶναι τέσσερα ἢ πέντε, μὲ εἰσοδήματα ὡς 800 καὶ περισσότερα δουκάτα. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα μοναστήρια καλογέρων μικρότερα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ σ' ὅλο τὸ νησί μὲ εἰσόδημα ἀπὸ 50 ὡς 300 δουκάτα.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ τὰ θρησκευτικὰ ἰδρύματα εἶναι καὶ τὸ κολλέγιο τοῦ Βησαρίωνα, προορισμένο γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους, πὺν ἐπειδὴ δὲν μπορούν νὰ τὸ πάρουν Λατῖνοι δίνεται στὸν πρῶτο τυχόντα Ἑλληνα.

¹ Τσεκίνοι: μεταλλικὴ ἀξία μισὴ λίρα περίπου. Δουκάτο: μισὸ τσεκίνοι. 15 ὑπέργυρα: ἓνα τσεκίνοι.

Ὁ Ἑλληνικὸς κληρὸς εἶναι ἀγράμματος. Ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ἢ δύο παπάδες, ὅλοι οἱ ἄλλοι ξέρουν μόνον λίγη ἀνάγνωσι καὶ ἔχουν ἀποστηθίσει τὴ λειτουργία. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φανεῖ παράξενο ἄν, μὲ τέτοιον ἀμαθῆ κληρὸ, γεμάτον ἐλαττώματα, ὁ λαὸς εἶναι ἄθρησκος, ἄπιστος στὸν ἡγεμόνα του, κλέφτης καὶ ἄρπαγας. Μοῦ φαίνεται πὸς οἱ λαοὶ ποῦ εἶναι κατακτημένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, Σέρβοι, Βόσνιοι, Βούλγαροι, Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες, εἶναι καλύτεροι χριστιανοὶ ἀπὸ τοὺς Κρητικούς.

Ἄν ὅσα πάρα πάνου ἀνάφερα ἐνδιαφέρουν τὴν αὐθεντία, ἄς λάβει τὰ μέτρα της γιὰ νὰ διορθώσῃ τὸ κακό, μιὰ καὶ γνωρίζῃ τὴν αἰτία.

Ἐκαμα ὅτι μπόρεσα γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό, στὶς περιοδεῖς μου, προσπάθησα νὰ καταπέισω τοὺς χωρικοὺς νὰ εἶναι πιστοὶ στὴν αὐθεντία, νὰ συγχάζουν στὶς ἐκκλησίες καὶ νὰ δείχνονται καλοὶ χριστιανοί. Ἡ προσπάθεια μου αὕτη εἶχε πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα, γιὰτι καὶ οἱ χειρότεροι ἀκόμα ἄλλαξαν, ὅπως οἱ Παπαδόπουλοι.

Ἄν ἡ Κρήτη εἶχε 8-10 παπάδες ἱεροκήρυκες, ποῦ νὰ περιώδευαν στὰ χωριὰ καὶ νὰ δίδασκαν τοὺς κατοίκους, θὰ ἦταν ἀρκετοὶ νὰ τοὺς ἀλλάξουν σὲ δυὸ χρόνια, γιὰτι εἶμαι βέβαιος πὸς ὅλοι θὰ παρακολουθοῦσαν τὶς διδασκαλίας τους. Ἐτσι οἱ παπάδες θὰ εἶχαν καὶ μιὰ ἐνασχόληση, ἐκεῖ ποῦ τώρα εἶναι τεμπέληδες.

Ὁ γάμος στὴν Κρήτη δὲν ἔχει περιορισμούς. Παντρεύονται πρῶτα ξαδέλφια, παίρνουν τὴ γυναικαδέλφη τους, χωρίζουν γιὰ νὰ πάρουν πλουσιώτερη. Μαζὶ μὲ τὶς νόμιμες γυναῖκες συντηροῦν στὸ ἴδιο σπίτι καὶ τρεῖς-τέσσερις ἀγαπητικὲς γιὰ πολλὰ χρόνια, χωρὶς καμμιά ἐξουσία πολιτικὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ νὰ μπορεῖ νὰ τοὺς περιορίσῃ.

Δικαιοσύνη δὲν ὑπάρχει, πρὸ πάντων στὸ νότιο μέρος τῆς Κρήτης, γιὰτι οἱ ρέκτορες δικαστικοὶ κατοικοῦν στὸ ἀντίθετο μέρος τοῦ νησιοῦ, καὶ γιὰ νὰ πᾶνε ἐκεῖ δὲν ἔχουν ἀσφάλεια. Μόνον καστελλάνοι εἶναι ἐκεῖ, ἀλλ' αὐτοὶ δὲν προφτάνουν. Ἐτσι, στὰ μέρη ποῦ ἡ ἀνάγκη εἶναι μεγαλύτερη, δὲν ὑπάρχουν δικαστικοί, καὶ ὅλη ἡ ὠφέλεια εἶναι γιὰ τοὺς καstel-

λάνους ἢ τοὺς ὀφφικιούχους κατὰ τῶν κλεπτῶν, πού καλύ-
τερα θάταν ἂν τοὺς ἔλεγαν ὀφφικιούχους τῆς κλεψιᾶς, γιατί
ἄντι νὰ τιμωροῦν ἐκείνους πού δέρνουν τίς γυναῖκες τους
ἢ ἐκείνους πού δέρνουν τοὺς ὑπηρέτες τους, ὠφελοῦνται
ἀπὸ τὴν περίστασι γιὰ νὰ παίρνουν χρήματα.

Ἡ Θὰ ἦταν λοιπὸν πολὺ χρειαστὸ ἂν στέλλονταν δυὸ ρέκτο-
ρες ἀκόμα, ἓνας στὰ Σφακιά καὶ ἓνας στὴ Μεσαρέα, χωρὶς
συμβούλους, γιὰ νὰ δικάζουν στὸν τόπο καὶ ἐκεῖνοι πού
καταδικάζονται νὰ ἔχουν δικαίωμα νὰ κάνουν ἔφεση στὸ
Χάνδακα ἢ στὰ Χανιά.

Ἐὰν ἡ αὐθεντία θέλει νὰ βεβαιωθεῖ πὼς ἡ ἔλλειψη
δικαιοσύνης εἶναι ἡ αἰτία ὅλων τῶν κακῶν, ἄς μάθει πὼς
οἱ Πάτεροι καὶ οἱ Παπαδόπουλοι, στὰ μέρη ἐκεῖνα τῆς
Κρήτης, ἔχουν τὴ δράση τους.

Τὰ ποινικὰ δικάζονται στὸ Χάνδακα, γι' αὐτὸ τὰ ἔξοδα
εἶναι μεγάλα καὶ οἱ παθόντες, ἂν θελήσουν νὰ καταγγείλουν,
πρέπει νὰ ξοδευτοῦν, καὶ ἂν δὲν ἔχουν, οἱ κακοποιοὶ μένουν
ἀκαταδίωκτοι, κι' ἔτσι συνηθίζουν στὸ ἔγκλημα καὶ γίνονται
κακὸ παράδειγμα στοὺς ἄλλους. Τὸν περασμένο χρόνο ἦταν
τέτοια ἡ κατάστασι, πού δέκα μίλλια ἀπὸ τὴ πόλη δὲν μπο-
ροῦσε νὰ κοινοποιηθεῖ διαταγὴ ἢ προκήρυξι γιὰ στρατο-
λογία τῶν κατέργων ἢ γιὰ καταναγκαστικὴν ἀγγραφεῖα στὰ
δημόσια ἔργα. Ὅσοι πήγαιναν στὴ δουλειὰ καὶ δὲν τοὺς
ἄρесе, ἔφευγαν χωρὶς νὰ δώσουν λογαριασμὸ καὶ χωρὶς
συνέπεια καμμία.

Ὅλ' αὐτὰ θὰ διορθωθοῦν μόνον ἂν ἡ αὐθεντία διορί-
σει ἱκαλοὺς ρέκτορες, καλοὺς ὅμως καὶ ὄχι σκιές, γιατί ἡ
Κρήτη θέλει ἄντρες μὲ γροθιά. Οἱ ἡμεροὶ μποροῦν νὰ χρη-
σιμοποιηθοῦν σὲ μέρη πιὸ προοδεύμενα, πιὸ ὑπάκουα καὶ
πιὸ πειθαρχημένα.

Οἱ Κρητικοὶ θὰ ἦταν πλούσιοι ἂν δὲν ἦταν τεμπέληδες,
γιατί τότε θὰ καλλιεργοῦσαν τὴ γῆ. Τὰ ἀγροτικὰ βάρη δὲν
εἶναι μεγάλα, πληρώνουν τὸ ἓνα τρίτο τῆς παραγωγῆς καὶ
σὲ μερικὰ μέρη ἀκόμα λιγώτερο, κι' ὅλο τὸ ἄλλο εἶναι δικό
τους.

Ἡ Κρήτη εἶναι τόπος εὐφορος, πολὺ κατάλληλος γιὰ τὴν

καλλιέργεια τῆς ἐλιᾶς καὶ τοῦ ἀμπελιοῦ. Στὸ λειβάδι τῆς Μεσαρέας, γιὰ νὰ σπαίρουν στᾶρι, παραμελοῦν ὅλα τὰ ἄλλα προϊόντα, πού ἀναγκάζονται νὰ τ' ἀγοράζουν ἀκριβὰ.

Οἱ Κρητικοὶ ἔχουν χαρακτηῖρα ἄστατο καὶ οὔτε πιστεύουν, ἂν καὶ γιὰ τὸ παραμικρότερο ζήτημα ὀρκίζονται μὲ πεποίθησι στὸν Ἄη Μᾶρκο. Οὔτε τοὺς θεωρῶ πιστοὺς στὴν αὐθεντία, καὶ ἂν τὴν ἀνέχονται, τὸ κάνουν γιὰτὶ βλέπουν τὴν κατάστασι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων πού ὑποφέρουν τόσο ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων. Εἶμαι βέβαιος πὼς ἂν ἦταν ἐλεύτεροι νὰ διαλέξουν ἄλλη κυβέρνησι ἀνάμεσα στὰ χριστιανικὰ βασίλεια, δὲ θ' ἄμεναν πιστοὶ στὴ Βενετικὴν.

Τὰ εἰσοδήματα τῆς Κρήτης θὰ ἀυξήσουν καὶ ὅλοι θὰ εὐποροῦν ὅταν λείπει ἡ τοκογλυφία. Τότε θὰ εἶναι δυνατό νὰ ἐπιβληθοῦν καὶ ἄλλοι φόροι, ὅπως στ' ἄλατι, πού θ' ἄδινε μεγάλες εἰσπράξεις, στὰ κρασιά, στὸ λάδι καὶ στὰ προϊόντα πού μπαίνουν στὶς πολιτείες ἀπὸ τὴν ἔξοχή, πού τοὺς ὀνομάζουν διαπύλια. Οἱ φόροι αὐτοὶ εἶναι ἀπαραίτητοι γιὰ νὰ ἀυξήσουν τὰ εἰσοδήματα τοῦ δημοσίου, γιὰτὶ οὔτε σωστὸ εἶναι, οὔτε πρέπει ἡ Κρήτη νὰ συντηρεῖται μὲ χρήματα σταλμένα ἀπὸ τὴ Βενετία, τοῦλάχιστον ὅταν εἶναι εἰρήνη. Ἡ γνώμη μου εἶναι ἀκόμα πὼς ὁ λαὸς τῆς Κρήτης δὲν πρέπει νὰ εἶναι εὐπορος, γιὰτὶ τότε θὰ ἦταν ἐπικίνδυνος. Ὁ πλοῦτος εἶναι κακὸς σύμβουλος γιὰ λαὸ ἐπαναστάτη.

Τὸ στᾶρι τοῦ τόπου, τὶς μέτριες χρονιές, εἶναι ἄρκετὸ γιὰ τὴ συντήρησι τῶν κατοίκων γιὰ ἐννέα ἢ δέκα μῆνες, τὸ κρασί ἄρκετὸ γιὰ τὴν κατανάλωσι τοῦ τόπου καὶ γιὰ ἔξαγωγή 5000 βαρελλῶν. Τὸ λάδι φτάνει ὡς 2000 βαρέλλες. Ἄπ' αὐτὲς γίνεται ἔξαγωγή 800. Τὶς χρονιές πού ἡ ἀνομβρία εἶναι μεγάλη, τὰ προϊόντα τῆς νήσου μόλις εἶναι ἄρκετὰ γιὰ πέντε μῆνες. Μπαμπάκι παράγεται πολὺ λίγο, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχουν ποτιστικὰ χωράφια. Τυρὶ παράγεται ὅσο φτάνει γιὰ τὸν τόπο καὶ 3000 λίτρες γιὰ ἔξαγωγή. Ὅσπρια, τριφύλια καὶ ἄλλα λαχανικὰ σὲ μικρὴ ποσότητα ἔξ αἰτίας τῆς ἀνομβρίας.

Ἡ ὀπλοφορία στὴν Κρήτη ποτὲ δὲν πρέπει νὰ ἐπιτραπεῖ, καὶ γιὰ καμμιά περίστασι. Καλὰ θὰ ἦταν μάλιστα νὰ κατα-

σχεθοῦν καὶ ὅσα ὄπλα βρῖσκονται στὰ χέρια τῶν Κρητικῶν, γιὰ τὸ εἶναι εἰρήνη τὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὴ ληστεία καὶ τὶς ἐπαναστάσεις καὶ τὶς ταραχές, καὶ ὅταν εἶναι πόλεμος, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὰ χρησιμοποιοῦσιν ἐναντίον μας. Σὲ καιρὸ πολέμου, θὰ εἶναι ἀρκετὸ νὰ ὀπλιζοῦνται οἱ πολῖτες, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ σὲ μικρότερη ἀναλογία ἀπὸ τὸ στρατό, δηλαδὴ κατὰ ἓνα τρίτο λιγώτεροι ἢ καλύτερα οἱ μισοί.

Στὴν περιοχὴ τῆς Ρέθυμνος ὑπάρχουν δώδεκα εὐγενεῖς οἰκογένειες ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ὀνομαστοῦν εὐγενέστατες, μὰ ποὺ τώρα μικρὴ διαφορὰ ἔχουν ἀπὸ χωριάτες. Κατάγονται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ κράζονται ἀρχοντορωμαῖοι. Αὐτὲς εἶναι: οἱ Φωκάδες, οἱ Βλαστοί, οἱ Βαρουχέοι, οἱ Λιτῖνοι, οἱ Χορτιάτσηδες, οἱ Σκορδίλληδες, οἱ Ἁγιοστεφανίτες, οἱ Ἀρχολέοι, οἱ Μουσοῦροι, οἱ Καλαφάτες, οἱ Γαβαλάδες καὶ οἱ Μελησσινοί. Ὅλες αὐτὲς οἱ οἰκογένειες ἔχουν λάβει τιμάρια ἀπὸ τὴ Βενετία καὶ τὰ καλλιεργοῦν γιὰ λογαριασμὸ τους χωρὶς νᾶχουν τιμαριωτικὰ βάρη. Δὲ γνωρίζω ἂν τοῦτο προέρχεται γιὰ ὑπηρεσίες ποὺ προσφεραν ἢ μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς καλοπιάσουν. Εἶναι ἐξαιρεμένοι ἀκόμα ἀπ' ὅλες τὶς προσωπικὲς ἀγγαρεῖες, καὶ μόνο στρατολογοῦνται στὰ κάτεργα, ναῦτες καταστρώματος, ὅταν εἶναι πόλεμος. Ὅλοι μαζί εἶναι σήμερα ὡς τετρακόσιοι, ὄχι πιστοὶ στὴν αὐθεντία.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πρῶτες αὐτὲς οἰκογένειες ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ὀκτὼ δεύτερες: οἱ Λουπινάδες, οἱ Λιμάδες, οἱ Κυριακόπουλοι, οἱ Λογγοβάρδοι, οἱ Πάγκαλοι, οἱ Κωστομένοι, οἱ Πισκόπουλοι καὶ οἱ Καλόνικοι.

Ὁ λαὸς τῶν πόλεων εἶναι πιστός, ἐπιδίδεται στὴ ναυτιλία καὶ στὸ ἐμπόριο. Οἱ εὐγενεῖς Κρητικοὶ ἀρχόντοι εἶναι φτωχοὶ καὶ ἄχρηστοι. Οἱ Βενετοὶ εἶναι πιστοί, γιὰ τὸ εἶναι βέβαιον πὼς μὲ ἄλλη κυβέρνησις δὲ θᾶχαν τὰ προνόμια ποὺ ἔχουν καὶ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ εἰσπράττουν τὰ εἰσοδήματά τους. Ἀπ' αὐτοὺς ὑπάρχουν πλούσιοι, μέτριοι καὶ φτωχοί, καλομεταχειρίζονται τοὺς χωρικούς, πρᾶμα ποὺ δὲν τὸ πίστευα πρὶν. Σ' αὐτοὺς δίνονται καὶ τὰ ὀφφίκια, γιὰ τὸ στοὺς Κρητικὸς δίνονται πολὺ λίγα. Ἔτσι πρέπει

νά γίνεται, βρίσκω μόνο πώς ὁ τρόπος πού δίνονται δὲν εἶναι σωστός, γιατί δίνονται χαριστικά καί δὲ διαλέγονται οἱ καλύτεροι.

Ἐκεῖνοι πού χρωστοῦνε φόρους εἶναι πολλοί, γιατί μένουν ἀκαταδίωκτοι. Σ' αὐτό, τὸ ἄδικο τὸ ἔχει ἡ διοίκηση, πού παραμελεῖ τὴν εἰσπραξή.

Ἡ Κρήτη βρίσκεται πάντα σὲ κίνδυνο ἀπὸ τοὺς πειρατές. Στὸ νότιο μέρος ἡ εἰσβολὴ εἶναι εὐκόλη, γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ ὀργανωθεῖ ἡ ἄμυνα τῆς παραλίας αὐτῆς καί στὰ μέρη πού εἶναι πιὸ εὐκόλη ἡ ἀπόβαση. Τὰ μέρη αὐτὰ θὰ μπορούσαν νὰ ὀχυρωθοῦν ἂν κτιζόνταν φρούρια, ὅπως τὸ Φραγκοκάστελλο, ἡ Μεσαρέα καί τὰ Σφακιὰ.

Στὴν Κρήτη, πού περιγράφω πάρα πάνω, ἔφτασα στίς 17 Μαρτίου τοῦ 1571. Εὗρηκα τὸν κόσμο πολὺ δυσαρεστημένο μὲ τὴν κυβέρνηση, πρὸ πάντων τοὺς χωρικούς, ἐξ αἰτίας τῆς στρατολογίας στὰ κάτεργα, γιατί τώρα ἄρματώνονται εἴκοσι κάτεργα, ἀπὸ τὰ δέκα ἢ δώδεκα πού ἄρματώνονταν πρῖν. Στὰ εἴκοσι αὐτὰ κάτεργα μαρκαρίστηκαν 9.000 ἄντρες, λίγοι ὅμως γύρισαν, γιατί ἄλλοι πέθαναν ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες, ἄλλοι σκοτώθηκαν καί ἄλλοι ἔμειναν στὰ κάτεργα τοῦ στόλου. Αὐτὸ πολὺ τοὺς δυσαρέστησε, γιατί ἐνῶ περίμεναν νὰ ρθεῖ διαταγὴ ν' ἀπολυθοῦν, ἤρθε διαταγὴ νὰ ἀρματωθοῦν 40 ἀκόμα κάτεργα.

Ἡ εἶδηση αὐτὴ ἦταν φυσικὸ νὰ ἀναστατώσει τοὺς κατοίκους καί νὰ τοὺς κάμει ν' ἀντισταθοῦν στὴ στρατολογία. Κανεὶς δὲν ἐρχόνταν μανάχος του νὰ καταταχθεῖ, καί μόνον ὅσους γελοῦσαν μὲ ψεύτικες ὑποσχέσεις τοὺς κάθιζαν στὸ μάγκο τοῦ κατέργου. Μὰ κι' ἀπ' αὐτοὺς οἱ περισσότεροι λιποτακτοῦσαν κι' ἔπαιρναν τὰ βουνά.

Γιὰ νὰ ἀρματωθοῦν τὰ 40 κάτεργα, χροιάστηκε νὰ πιάνονται ὅσοι ξέγνοιαστα τριγύριζαν στοὺς δρόμους, πού δὲν ἦταν γραμμένοι στοὺς στρατολογικοὺς πίνακες. Ἦταν ὅλοι μεγάλης ἡλικίας, γιατί στοὺς πίνακες ἦταν γραμμένοι ὅλοι ἀπὸ ἡλικία δεκαἕξι ἕως ἐξῆντα χρονῶν. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ αὔξησε τὴ δυσαρέσκεια καί τὴν ἀταξία, ἡ ἀνάγκη ὅμως ὑποχρέωνε τὴ διοίκηση νὰ λαβαίνει τὰ ἐξαιρετικὰ αὐτὰ

μέτρα. Δυστυχία μας ἂν δὲν ἤθελαν ἀρματωθεῖ τὰ 40 αὐτὰ κάτεργα, πὺν ἦταν ἔτοιμα νὰ σαλπάρουν ὡς τὰ μέσα τοῦ Ἰουνίου. Μ' ὄλα αὐτὰ μπορέσαμε νὰ στρατολογήσουμε ἀκόμα 1.000 ἄντρες πὺν τοὺς μεταχειριστήκαμε γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῶν φρουρίων. Σ' αὐτούς, πὺν δὲν εἶχαν ὑποχρέωση νὰ πᾶνε στὰ κάτεργα, δόθηκαν πιστοποιητικά, γιὰ ν' ἀρχονταί στὴ δουλειά. Πολλοὶ καὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔφευγαν ἀπὸ τὴ δουλειά, μὰ δὲν εἶχα τὴ δύναμη νὰ τοὺς τιμωρήσω.

Στὴν ἐργασία τῶν φρουρίων πολὺ μὲ βόηθησε ὁ κύριος Καλλέργης μὲ ἑξακόσιους ἀνθρώπους του, πὺν δούλεψαν καλὰ γιὰ κάμποσες μέρες, μὲ τὸ συνηθισμένο μεροδοῦλι. Μὰ οἱ ἐργάτες αὐτοὶ ἔφυγαν πρὶν τελειώσουν τὰ ἔργα, γιὰτὶ εἶχαν δουλειὲς στὰ χωριά τους, ἦταν ἡ ἐποχὴ τοῦ θερισμοῦ. Ἐνόμισα πὺς θὰ μποροῦσα νὰ τοὺς ἀντικαταστήσω ἀπὸ πληρώματα τῶν 60 κατέργων, πὺν ἦταν ἀκόμα ἀγκυροβολημένα στὸ Μεγάλο Κάστρο. Ἀπ' αὐτὰ, τὰ 40 ἦταν Κρητικά, ὅπως εἶπαμε, κανεὶς ὅμως δὲ θέλησε νὰ ρηθεῖ στὴν ἐργασία, γιὰτὶ θέλησα νὰ τοὺς πληρώσω μὲ μικρὸ μεροδοῦλι, ὅπως ἦταν ἡ συνήθεια. Δὲ μπόρεσα ὅμως καὶ νὰ ἐφαρμόσω τὸ σχέδιο αὐτό, γιὰτὶ ὡς τόσο ὁ στόλος ἔτοιμάστηκε γιὰ ταξίδι καὶ θὰ γίνονταν μεγάλη ἀταξία.

Τὶς μέρες ἐκεῖνες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στόλο, εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ Μεγάλο Κάστρο καὶ 3.000 στρατός, πὺν σιγὰ σιγὰ αὐξήθηκαν σὲ 5.000, ὅλοι Ἑλληνες. Αὐτοὶ, ὅταν συμμαζεύονταν στὶς πλατεῖες καὶ στὴν ἀγορά, προκαλοῦσαν ταραχὲς πὺν τελείωναν σὲ συμπλοκές. Ἀναγκάστηκε τότε νὰ κηρύξω, πὺν ὅποιος ἤθελε πιαστεῖ μὲ ὅπλα θὰ κρεμιώνταν. Οὔτε αὐτὸ δὲν ὠφέλησε. Οἱ συμπλοκὲς ἔξακολούθησαν. Μιὰ βραδυά, τὴν ὥρα πὺν ὅλη ἡ διοίκηση συνεδρίαζε μὲ τὸ Γενικὸ καπετάνο Κανάλ, ἀκούστηκαν φωνὲς στὴν ἀγορὰ καὶ ὅπλα. Πῆγε ὁ Κανάλ νὰ ἰδεῖ τὶ συμβαίνει, ἀλλὰ τοῦ εἶπαν πὺς δὲν ἦταν τίποτε. Ὅταν τὸ συμβούλιο τελείωσε καὶ κατεβαίναμε τὴ σκάλα τοῦ διοικητηρίου, μού μῆνυσε ὁ Λατῖνος¹ πὺς σ' ἓνα φαρμακεῖο τῆς ἀγορᾶς, ἦταν

¹ Ὁ Λατῖνος Ὅρσίνος ἦταν τότε Γενικὸς φρούραρχος Χάνδα-

κλεισμένος ἕνας πεζοναύτης, πού εἶχε πληγώσει τὸν περι-
πολάρχη, καί, ἂν δὲν ἤθελαν λάβει αὐστηρὰ μέτρα, τὸ πρῶ-
θὰ γίνονταν ταραχές. Τί εἶχα νὰ κάμω σὲ παρόμοια περι-
σταση; Τί θὰ μὲ διάταζε ἡ αὐθεντία ἂν ἦταν ἐκεῖ; Πιστεύω,
ἐκεῖνο πού ἔκαμα. Ἐγὼ πάντα προσπάθησα νὰ εἶμαι
δίκαιος, ἀλλὰ καί νὰ τιμωρῶ αὐστηρὰ σὲ παρόμοιες περι-
στάσεις. Πῆγα λοιπὸν στὸ φαρμακεῖο, βρῆκα μέσα τὸ
ναύτη ὄπλισμένο καί σὲ μεγάλη ταραχή. Διάταξα ἀμέσως
νὰ τὸν συλλάβουν, γιατί εἶδα πού οἱ συντρόφοι του προ-
σπαθοῦσαν νὰ τὸν ἐλευθερώσουν. Τὸν ἐδίκασα ἀμέσως
ἐκεῖ καί ἀφοῦ ἀπολογήθηκε καί τὸν ἐξομολόγησε ὁ πα-
πᾶς, τὸν κρέμασαν, χωρὶς πολλές διαδικασίες καί χωρὶς νὰ
μου ζητήσουν τὸ λόγο οὔτε ὁ Καπετᾶνος (ὁ φρούραρχος),
οὔτε ὁ Προνοητής. Ἔτσι κρεμάστηκε ὁ δυστυχισμένος
αὐτὸς γιὰ παράδειγμα καί γιὰ τὴν ἡσυχία τῆς πολιτείας.

Τὸ ἐπίσῳδιο αὐτὸ φαίνεται πὼς διαφορετικὰ τὸ παρα-
στήσανε στὴν αὐθεντία, καί διατάχτηκα νὰ μὴν ἀνακατεύο-
μαι στὶς ποινικὲς ὑποθέσεις τῶν ναυτῶν, ἐνῶ εἶναι γνω-
στὸ πὼς οἱ ναῦτες πού ἐγκληματοῦν στὴν ξηρὰ δικάζονται
ἀπὸ τὸ Γενικὸ Καπετᾶνο καί τοὺς ἄλλους Προνοητές.
Ἀφοῦ λοιπὸν ἤμουν Γενικὸς Προνοητὴς Κρήτης μὲ τόσο
μεγάλῃ δικαιοδοσίᾳ, δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ μου ἀφαιρεθεῖ τὸ
δικαίωμα νὰ δικάζω, καί μάλιστα ἀφοῦ ἔκαμα τὸ καθῆκον
μου μὲ ἔργο ὠφέλιμο καί καλὸ, καί τοῦτο γιὰ νὰ μὴ δοθεῖ
ἀφορμὴ σὲ παρεξηγήσεις.

Τὶ νὰ κάμω ὅμως ἀφοῦ ἡ αὐθεντία τὸ θέλησε; Μὰ
πρέπει νὰ σημειώσετε πὼς ἡ ἀπουσία μου ἀπὸ τὶς δίκες
εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ μὴ δικάζονται μὲ δικαιοσύνη τὰ ἐγκλή-
ματα. Θὰ ἀναφέρω δύο τρεῖς ἀπ' αὐτές. Ὁ μισερ Πρίαμος
Κουερίνης, υἱὸς τοῦ ἐκλαμπροτάτου προνοητοῦ Κουερίνη,
τσακώθηκε μ' ἕναν Κρητικὸ καί τὸν λάβωσε μπρὸς στὴν
κατοικία τοῦ Προνοητῆ πατέρα του. Οἱ Κρητικοὶ ἄρχοντες

κος. Σώζονται δύο ἐκθέσεις του, τὶς ὁποῖες ἔχω. Εἶναι σχετικὲς μὲ
τὰ γεγονότα πού διηγεῖται ὁ Καβάλλης, καί σὲ πολλὰ δικαιοῦνε
τοὺς Κρητικούς.

βγήκαν νὰ τὸν ὑπερασπίσουν, καὶ οἱ συμπλοκὲς ἐξακολούθησαν. Σὲ λίγες μέρες πάλι, Βενετὸς σοπρακόμιτος ἐξυλοφόρτωσε τὸ μισὲρ Ἀντρέα Κορνάρο, κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ σπιτιοῦ μου, στὴν ἀγορά. Οἱ σκηνές αὐτὲς εἶχαν ἀποτέλεσμα νὰ σηκωθοῦν οἱ Κρητικοὶ ἄρχοντες καὶ νὰ ζητοῦν ἐκδίκηση γιὰ τὶς προσβολές. Ἡ διοίκηση ὁμως τῆς Κρήτης κανένα μέτρο δὲν ἔλαβε, γιὰτὶ εὐνοοῦσε ἐκείνους πὺ εἶχαν ἐπιτεθεῖ πρῶτοι.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ἐπαναλάβω πὺς τὰ κακὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα εἶχαν τὴν ἀρχὴ τους ἀπὸ τὸν περιορισμὸ πὺν διατάχτηκε στὴ δικαιοδοσίᾳ μου νὰ δικάζω ναυτικούς. Θὰ φέρω παράδειγμα ἕνα ἐγκλημα πὺν ἔμεινε ἀτιμώρητο. Ὁ Φραγκίσκος Μιχαὴλ πλοίαρχος, Τούρκος πὺν βαφτίστηκε Χριστιανός, αὐτὸς ὁ ἴδιος πὺν τὸν εἶχα στείλει μὲ ἕνα κάτεργο γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν Ἀμμόχωστο τῆς Κύπρου τὸν περασμένον Αὐγουστο, μαθαίνοντας τὴν ἄλωση στὸ δρόμο, πῆγε στὴ Νατολία γιὰ λαφυραγωγία. Ἐκεῖ, ἐκτὸς ἀπ' ὅσα μπόρεσε νὰ ἀρπάξει, πῆρε μαζί του καὶ τριάντα σκλάβους Κύπριους πὺν τοὺς εἶχαν ἔτοιμους νὰ τοὺς στείλουν στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν μία νέα κοπέλλα μὲ τὴ δούλα τῆς καὶ ἄλλες γυναῖκες. Οἱ σκλάβοι αὐτοὶ χάρηκαν, γιὰτὶ γλύτωσαν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Τούρκων καὶ βρέθηκαν σὲ χέρια Χριστιανῶν. Μὰ βγήκαν γελασμένοι γιὰτὶ μόλις ἔφτασαν στὸ λιμάνι τοῦ Μεγάλου Κάστρου, ἡ δυστυχισμένη ἀρχοντοπούλα ἔχασε τὴν παρθενία τῆς, πὺν τὴν εἶχε διατηρήσει ἕνα χρόνον πὺν ἔζησε μὲ τοὺς Τούρκους. Ἐκαμα τὴν ἀνάκριση, καὶ καθὼς μαρτύρησε ἡ δούλα, ἄλλες γυναῖκες καὶ ἕνας ναύτης, ἀποδείχτηκε πὺν ἡ κοπέλλα βιάστηκε ἀπὸ τὸν πλοίαρχο. Ἐφυλάκισα τὸν πλοίαρχο καὶ τὸν ὑποπλοίαρχο, μὰ ἡ διοίκηση, καπετᾶνος καὶ προνοητὲς θέλησαν νὰ λάβουν μέρος στὴ δίκη. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν πὺν ἡ διαδικασία γίνηκε παράνομα, κι' ἡ ἀνάκριση, χωρὶς βασανιστήρια καὶ χωρὶς ἄλλα ἀποδεικτικὰ μέσα, βασίστηκε μόνο στὴν ἀπολογία τοῦ κατηγορουμένου. Τρεῖς δικαστὲς ζήτησαν τὴν ἀθώωσή του, ἐγὼ καὶ ὁ δούκας τὴν καταδίκη του. Εἴμαστε τρεῖς μὲ δύο καὶ

οἱ ἔνοχοι ἀθωώθηκαν. Αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα εἶχεν ἡ διαταγὴ νὰ μοῦ ἀφαιρεθεῖ τὸ δικαίωμα νὰ δικάζω.

Ἡ δικογραφία εἶναι στὴν Κρήτη καὶ εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποδειχθεῖ ἂν λέω τὴν ἀλήθεια. Στὶς τρεῖς αὐτὲς ναυτικὲς ὑποθέσεις ἀνακατεύτηκα. Ἐάν δίκαια ἢ ἀδίκαια μοῦ ἀφαιρέθηκε ἡ ἐξουσία νὰ δικάζω ἄς κρίνει ἡ αὐθεντία.

Ὡς τόσο ἔφτασαν καὶ οἱ ἐνισχύσεις πού περιμέναμε, δύο χιλιάδες πεζοὶ μὲ ἀρχηγὸ τὸν κόμισα Ἀβγογάδρο καὶ ὄγδοῦντα ἄλογα προωρισμένα γιὰ τὴν Πέθυμνο. Τοὺς χίλιους ἀπ' αὐτοὺς ἔστειλα στὸ νότιο μέρος μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Καλαβρέντζο, γιατί διαδόθηκε πὼς οἱ ἐχθροὶ τῶν Χανιωῶν εἶχαν σκοπὸ νὰ κάμουν ζημιές. Ἐάν μπορούσα νὰ ὑπερασπιστῶ τὴν Κρήτη μὲ λιγώτερους θὰ τὸ ἔκανα καὶ θὰ ἄστειλα μόνο πεντακόσιους. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἦταν δυνατὸ γιὰ μιὰ τόσο μεγάλη ἔκταση ὅπως εἶναι ἡ ἔξοχή τῆς Κρήτης καὶ ἐναντίον τόσο μεγάλου πληθυσμοῦ, χωρὶς ἓνα φρούριο γιὰ καταφύγιο. Ἡ Πέθυμνο βρίσκεται τόσο μακρὰ κι' ἔχει λαφυραγωγηθῆ ἀπὸ τοὺς δικούς μας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, ἂν ἤθελαν ἔλθει νὰ μᾶς βοηθήσουν οἱ χίλιοι ἄνθρωποι τῶν ἀρχοντοπόλων καὶ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν πόλη, θὰ ἐνικούσαμε τοὺς Τούρκους. Κατὰ δυστυχία λίγοι ἤλθαν, καὶ αὐτοὶ ἀφοῦ λαφυραγώγησαν ὅλα τὰ πάντα. Γιὰ τοῦτο καὶ οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ δὲ βρῆκαν τίποτε νὰ πάρουν, παρὰ μόνο σιδερικά, καμπάνες καὶ καζάνια πού βράζουν τὸ πειτιμέζι, ἔβαλαν φωτιά στὰ σπίτια καὶ τᾶκαψαν. Ἡ Κρήτη γλύτωσε γιὰ χάρη τῶν πέντε κατέργων πού βρέθηκαν στὴ Πέθυμνο.

Τώρα θὰ μιλήσω γιὰ μιὰ ἄλλη τραγωδία πού ἔχει πολὺ ἐνδιαφέρον, γιὰ τὴ βοήθεια τῆς Ἀμμοχώστου. Θὰ διηγηθῶ τί ἔτρεξε, ὡς τὶς 20 Αὐγούστου πού στάλθηκε τὸ κάτεργο. Ἐγὼ ἔκαμα ὅ,τι εἶχα νὰ κάμω, δὲν παράλειψα νὰ παραδώσω ὅτι μοῦ ζήτησαν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουλίου ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ Αὐγούστου. Ἐκεῖνος πού εἶχε καθῆκον νὰ ἀποφασίσαι ἔλεγε πὼς ὁ στόλος ἔπρεπε νὰ φύγει, μὰ τὴ διαταγὴ δὲν τὴν ἔδινε ποτέ. Ἐχω ἐξῆντα μάρτυρες, τοὺς ἐξῆντα σοπράκομιτους τῶν κατέργων, καὶ ὅλο τὸ λαὸ τοῦ Χάνδακα,

γιὰ νὰ μαρτυρήσουν πὸς πῆγαν χαμένες οἱ 40 μέρες, πὸν μέσα σ' αὐτὲς θὰ μπορούσε ὁ στόλος νὰ πάει καὶ νάρθει ἐγκαίρως. Ἄς ἀπολογηθεῖ ὁ ὑπόλογος. Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσω πὸς ἂν ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὸ ἐνδιαφέρον πὸν ἔχω καθῆκον νὰ ἔχω γιὰ τὶς δουλειὲς τῆς Αὐθεντίας, ἢ Κύπρος δὲν ἦταν τῆς δικαιοδοσίας μου.

Στὴν Κρήτη ἐτοίμασα καταλύματα γιὰ ἑξακόσιους ἄντρες καὶ ἐπίταξα σπίτια γι' ἄλλους πεντακόσιους. Ἡ ἔλλειψη χρημάτων μ' ἐμπόδισε νὰ τελειώσω αὐτὸ τὸ ἔργο.

Ἐτοίμασα ἀκόμα τριάντα φούρνους κι' ἔβαλα σ' ἐνέργειαι ἐξήντα χερσόνυλους πὸν μπορούν ν' ἀλέσουν καθημερινῶς ἀρκετὸ στάρι. Εἶναι καὶ οἱ μῦλοι τοῦ Ἀρμυροῦ, τέσσερα μίλλια μακρὰ, μὰ πὸν μπορούμε νὰ ποῦμε πὸς βρίσκονται μέσα στὴν πόλη, γιὰτὶ εἶναι σιμὰ στὸ Παλιόκαστρο, πὸν τὸ διώρθωσα καθὼς καὶ τὴ Σοῦδα.

Οἱ ταραχὲς εἶχαν αἰτία τὸ μῖσος τῶν χωρικῶν κατὰ τῶν ἀρχόντων. Ἡ ἐκδίκησὶς τῶν ἦταν φοβερή, ἀρπαγὴ καὶ θάνατος. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὰ τὰ καμώματα ἀπελπίστηκαν πὸν ἦταν δυνατὸ νὰ συγχωρηθοῦν, καὶ συνεννοήθηκαν μὲ τοὺς Τούρκους. Εὐτυχῶς ὁ τουρκικὸς στόλος εἶχε φύγει.

Ὁ κύριος Καλλέργης προσπάθησε νὰ ἡσυχάσει τὰ πνεύματα, δὲν τὰ κατάφερε ὅμως. Τότε ἐγὼ διάταξα νὰ πάει ὁ κόμισ Ἀβογάδρος μὲ διαταγὴ νὰ συλλάβει τοὺς πρωταίτιους καὶ νὰ δώσει ἀμνηστία στὸ λαό. Ἡ διαταγὴ ἐκτελέστηκε ἀμέσως μὲ λαμπρὰ ἀποτελέσματα. Σὲ λίγες μέρες ἀπάνω, κρεμάστηκαν ὀκτὼ παπάδες κι' ἓνας λαϊκὸς ἀπὸ τοὺς πρώτους τοῦ τόπου, γιὰτὶ ὁ κόμισ δὲν εἶναι ἄνθρωπος ν' ἀφήνει νὰ γεράζει τὸ κακό. Ἡ συμβουλὴ καὶ οἱ καλοὶ τρόποι ἔχουν βέβαια τὴν ἀξία τους, μὰ ἡ βία καὶ τὰ ὄπλα μεγαλύτερη. Αὐτὰ συνέβηκαν τὸ Σεπτέμβριο. Τότε εἶναι πὸν πείστηκα νὰ πάω στὰ Σφακιὰ γιὰ νὰ τὰ ἡσυχάσω. Ὁ κόμισ καὶ ἄλλοι μὲ ἀνάγκασαν σιὸ διάβημα αὐτό. Ἐτσι κι' ἔγεινε, καὶ ὄχι μόνον εἰρήνευσα τὸν τόπο ἀλλὰ καὶ μπόρεσα νὰ καταγράψω τοὺς Σφακιῶτες στοὺς στρατολογικοὺς καταλόγους.

Τώρα, τὸ ζήτημα τοῦ ἀλατιοῦ.

Στους βράχους τῆς Σούδας καὶ τοῦ Μιραμπέλλου καὶ στους βράχους τοῦ γιαλοῦ πού εἶναι στὸ νότιο μέρος τῆς Κρήτης, γίνεται ἀλάτι. Ὁ μισθωτῆς τοῦ φόρου τὸ μεταφέρει στὸ Χάνδακα καὶ πληρώνει ἐξήντα χιλιάδες ὑπέρπυρα πού εἶναι 4 χιλιάδες τσεκίνια. Αὐτὸς ὑπονοικιάζει τὸ φόρο τοῦ ἀλατιοῦ Χανιῶν, Ρέθυμνος καὶ Σητείας, σὲ μικρότερους ὑπονοικιαστάς. Ὁ ἐνοικιαστῆς πλερώνει τὸ ἀλάτι πού τοῦ φέρνουν ὄχιτῶ σολδίνια τὸ μουτζούρι, τριάμισυ μουτζούρια κάνουν ἓνα σταρά. Τὸ ἀλάτι αὐτὸ τὸ ματαπουλεῖ στους ὑπονοικιαστῆς δέκα τέσσερα σολδίνια τὸ μουτζούρι, πού εἶναι μαρκέτα δέκα ὄχιτῶ τὸ σταρά, καὶ ἀφήνει ἐλεύθερο τὸ ἀλάτι σ' ἐκείνους πού κατοικοῦν τὸ νότιο γιαλό, μὲ τὸ νὰ πλερώνουν σολδία ὄχιτῶ τὸ κεφάλι. Αὐτὸ εἶναι συμφερτικὸ γιὰ τὸν κόσμον πού κατοικεῖ στὰ μέρη ἐκεῖνα, γιατί ἂν ἤθελαν πιαστεῖ πού μεταχειρίζονται ἀλάτι λαθραῖο θὰ τοὺς ἔβαζαν πρόστιμο πεντακόσια ὑπέρπυρα. Ὡς τόσο ὁ ἐνοικιαστῆς δὲ μπορεῖ νὰ προφτάσει τὸν κόσμον, γιατί οἱ πολῖτες ἀγοράζουν τριακόσια ὡς τετρακόσια μουτζούρια ἀλάτι ὁ καθένας, γιὰ νὰ τὸ ματαπουλήσουν ἢ νὰ τὸ ἀνταλλάξουν μὲ τοὺς χωριάτες μὲ τυρί, ἐλιές καὶ ἄλλα, καὶ ἀκόμα τὸ μεταχειρίζονται γιὰ νὰ ἀλατίσουν τὰ τρόφιμά τους, κρέας, ψάρια, ἐλιές, τυρὶ κ. ἄ. Γιὰ τοῦτο τὰ ἀλατόσπιτα εἶναι πάντα ἀδειανὰ καὶ οἱ χωριάτες εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀγοράζουν τὸ χρειαστὸ τους ἀπὸ τοὺς πολῖτες.

Πολλοὶ μυλωνάδες ἀγοράζουν ἀλάτι ἀπὸ τοὺς μισθωτοὺς τοῦ φόρου στὶς ἀλυκῆς καὶ τὸ ἀποθηκεύουν γιὰ νὰ τὸ πουλήσουν ὅταν εἶναι ἔλλειψη μὲ τὴν τιμὴ πού τοὺς ἀρέσει. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καταχρήσεις πού πρέπει νὰ διορθωθοῦν. Θὰ ἦταν λοιπὸν πολὺ καλὸ ἂν γίνονταν τρεῖς ἀποθήκες, στὶς τρεῖς μεγάλες πολιτεῖες, πού νὰ ἀγοράζεται τὸ ἀλάτι στὴν τρεχούμενη τιμὴ, καὶ νὰ μεταπουλιέται μὲ ἑπτὰ ὑπέρπυρα τὸ μουτζούρι γιὰ σπιτική χρήση καὶ ὄχι γιὰ ἐμπόριο, καὶ νὰ συστηθοῦν ἀκόμα τρεῖς ἀποθήκες στὰ Σφακιά, στὸ Καστελόνοβο καὶ στὴν Τεράπετρα, νὰ ἀπαγορευθεῖ ὅμως σ' ὅλους νὰ κατασκευάζουν ἀλάτι ψιλὸ γιὰ χρῆση τους, καὶ ὅσοι

κάνουν, ὑποχρεωτικὰ νὰ τὸ δίνουν στὸν ἔνοικιαστὴ σὲ ἔλαιτωμένη τιμῇ. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν θὰ εἴχαμε μιὰ αὐξηση τῶν εἰσοδημάτων ἀπὸ πενήντα χιλιάδες τσεκίγια μὲ μικρὴ ἐπιβάρυνση τῶν χωρικῶν καὶ μεγαλύτερη τῶν πολιτῶν.

Ὁ πρῶτος ποῦ φορολόγησε τὸ ἅλατι στὴν Κρήτη ἦταν ὁ Γενικὸς Προνοητὴς Τρεβιζάνος τὸ 1222, ποῦ ἅγια νὰ εἶναι ἡ μνήμη του, γιατί πρὶν ἦταν ἀσύδοτο.

Γιὰ νὰ αὐξήσουν τὰ εἰσοδήματα τῆς Κρήτης, καὶ ἄλλος ἓνας φόρος θὰ μπορούσε νὰ βαλθεῖ. Εἶναι ὁ φόρος τῶν προϊόντων καὶ τῶν τροφίμων ποῦ ἔρχονται ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἔτσι οἱ ξένοι θὰ πλήρωναν περισσότερα ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους.

Ἡ ἄμα μποῦν οἱ φορολογίες αὐτές, ὁ λαὸς ἤθελε ἀνακουφιστεῖ ἀπὸ τὴν τοκογλυφία, ποῦ φέρνει μεγαλύτερες καταστροφές ἀπ' ὅ,τι θ'ἄφερνε ὁ φόρος τοῦ ἁλατιοῦ. Ἄν ἔλειπε ἡ τοκογλυφία καὶ τὸ προστίχι, τὰ στάρια, τὸ κρασί, τὸ λάδι, τὸ τυρὶ θ'ἄχαν διπλάσια ἀξία. Ἡ αὐξηση αὐτὴ θὰ ἦταν σὲ ὄφελος τῶν παραγωγῶν, γιατί τὰ ἀγροληπτικὰ τους δοσίματα περιορίζονται σὲ δύο μουτζούρια σιὰ δέκα, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ τρίτο μερίδιο.

Ἄν λοιπὸν ἐξ αἰτίας τοῦ ἁλατιοῦ οἱ παραγωγοὶ ζημιώνονται στὰ προϊόντα τους, γιατί ἡ κυβέρνησις νὰ μὴν πουλεῖ τὸ ἅλατι ἓνα τσεκίγι τὸ σταρά; Μὲ τὸ μέτρο αὐτὸ οἱ Κρητικοὶ θὰ μείνουν εὐχαριστημένοι. Ἄλλοι εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ θὰ δυσαρεστηθοῦν. Πρέπει λοιπὸν νὰ καταργηθοῦν οἱ κλεισιές καὶ οἱ καταχρήσεις γιὰ τὴν ἀνακούφιση τοῦ Λαοῦ.

Ἀπὸ τὶς 125.000 δουκάτα ποῦ μοῦ δόθηκαν, ὅταν στάλθηκα στὴν Κρήτη, γιὰ ἔξοδα ἔξοπλισμοῦ, μοῦ ἔμειναν 10.000. Μ' αὐτὲς πλήρωσα, γιὰ δέκα μῆνες, 4-7 χιλιάδες στρατό.

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἔξοδα ἦταν μεγάλα, ὑποχρεώθηκα νὰ τὰ ἀντιμετωπίσω μὲ δάνεια ἢ κόβοντας νομίσματα ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ποῦ ἡ μεταλλικὴ τους ἀξία ἦταν τὸ δέκατο τῆς πραγματικῆς. Τὰ νομίσματα αὐτὰ κυκλοφόρη-

σαν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κρήτη, στὰ Κύθηρα καὶ στὴν Τήνο.

Γιὰ νὰ ἡσυχάσῃ ἡ Κρήτη, πρέπει νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ μέση οἱ Πάτεροι καὶ οἱ Παπαδόπουλοι. Αὐτοὶ εἶναι ποὺ ληστεύουν τὴ Μεσαρέα, τὸ Ψυχρὸ καὶ ὅλη τὴν περιφέρεια τῶν Χανιωῶν καὶ τῆς Ρέθυμνος.

Ἡ Μεσαρέα θὰ μπορούσε νὰ θρέψῃ ὅλη τὴν Κρήτη, ἐξ αἰτίας ὅμως τῆς ληστείας μένει χέρση.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ ζήμιὰ ποὺ προξενοῦν οἱ οἰκογένειες αὐτές, δίνουν καὶ τὸ κακὸ παράδειγμα στοὺς χωρικούς, ποὺ προσπαθοῦν νὰ τοὺς μιμηθοῦν, ὅπως ἔκσμαν οἱ παπάδες μὲ τὸν Τουρκικὸ στόλο. Μοῦ φαίνεται ποὺ δὲν πρέπει νὰ μᾶς κυβερνοῦν αὐτὰ τὰ κτήνη.

Κατάγραφα στοὺς στρατολογικοὺς καταλόγους 30.000 γιὰ τὰ κάτεργα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς 7.000 ποὺ βρίσκονται τῶρα στὰ 40 κάτεργα. Τοὺς πραγματικοὺς προνομιοῦχους ἐννοεῖται δὲν τοὺς κατάγραφα. Λέγω τοὺς πραγματικούς, γιατί πολλοὶ ρέκτορες, κακὰ πληροφορημένοι, ἐξαιροῦν πολλοὺς ἀπὸ προσωπικὲς ἀγγαρεῖες, γιατί λογαριάζουν στὰ προνόμια τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν παροίκων. Ἄπ' αὐτοὺς σὲ παλαιότερον καιρὸ ὑπῆρχαν πολλοὶ στὴν Κρήτη, καὶ ὅταν ἕνας ἐλευθερώνονταν ἐγραφαν σὶ νόμᾶ του ἀπέναντι «ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε βάρος δουλείας». Αὐτὸ τὸ νόμιζαν προσωπικὸ προνόμιο. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι σωστὸ, πρόκειται γιὰ τοὺς φόρους ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν οἱ πάροικοι, ὅπως πολλοὶ θυμοῦνται ἀκόμα, καὶ ὄχι γιὰ κάθε λογῆς φόρο, ὅπως εἶναι οἱ φόροι ποὺ πληρώνουν οἱ ἐλεύθεροι καὶ οἱ ἀπελεύθεροι (*franchi et liberi*). Ἡ ιδιότητα ἐλεύθερος δεσμοῦ δουλείας (*vinculo servitudis*) δείχνει ποὺ ἦταν κάποτε δοῦλοι, ποὺ ἐλευθερώθηκαν γιὰ καλὲς πράξεις καὶ ὑπηρεσίες.

Κατάργησα τοὺς ἀντισκάρους¹, γιατί ἦταν ἡ κατα-

¹ *Andiscari* = οἱ ἀντικαταστάτες τῶν κατεργαρίων μὲ χρήματα, ὅπως πολλὰ χρόνια πίσω εἶχαμε καὶ στὸ στρατό μας. Τὴ λέξη αὐτή, πολὺ κοινὴ στὰ Βενετικά ἔγγραφα, τὴν παραλείπει ἡ *Enciclopedia Italiana*, ποὺ ὅλο ἓνα δημοσιεύεται.

στροφή τῶν κατεργαρέων καὶ φοβεροὶ κλέφτες. Ἐπαιρναν γιὰ τὴν ἀντικατάσταση 30 καὶ πολλὰς φορὰς 40 τσεκίγια.

Ἀπαγόρευσα ἀκόμη τὴν ἐξαίρεση γενικῶς σ' ὄλους. Θὰ ἐξαιροῦνται μόνον ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν ἡλικία 60 χρόνων ἢ εἶναι σωματικῶς ἀνίκανοι.

Στὸ Λασήθι ἔκαμα ὅτι ἔπρεπε.

Ἐπάρχουν πολλὰ ὄφρικια χωρὶς δουλειά, ποὺ οἱ ὄφρικοῦχοι πληρώνονται ἀπὸ τοὺς φόρους καὶ εἶναι ἀργόμισθοι. Αὐτοὶ ὅλοι πρέπει νὰ παυθοῦν, ὅπως γίνηκε στὴ Βιτσέντσα.

Ἡ τιμαριωτικὴ συνεισφορά τῶν χιλίων ἵππων καλὸ θὰ ἦταν νὰ μετατραπῆ σὲ χρήματα, 30 δουκάτα κάθε ἄλογο, Ἔτσι κάτι θὰ εἶχαμε, 30.000 δουκάτα κάτι εἶναι, ἐνῶ μὲ τ' ἄλογα δὲν ἔχουμε τίποτε γιὰτὶ εἶναι ἄχρηστα.

Οἱ ρέκτορες βάζουν μπρὸς δουλειές, ὅπως εἶναι ἡ ἐπισκευὴ τῶν φρουρίων, καὶ κρατοῦν τὰ δημόσια χρήματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ φόρους, λέγοντας πὼς κάνουν πληρωμές, χωρὶς νὰ τις κάνουν. Ἀκόμα κάνουν χάρες, κι' ἔτσι παίρνουν τὰ δικαιώματα τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου τῆς Βενετίας.

Οἱ παπάδες τῶν Ἑλλήνων, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα κακὰ ποὺ κάνουν, ἐξομολογοῦν τις γυναῖκες μπρὸς στοὺς ἄντρες τους, γιὰτὶ οἱ ἄντρες φοβοῦνται μὴν οἱ γυναῖκες τους ἔχουν ἀγαπητικούς. Γι' αὐτὸ τοὺς ἔπρεπε νὰ καοῦν ζωντανοί. Μάρτυρας ὁ φρά Νικόλαος Κουερίνης τοῦ Φραγκίσκου.

Ἐπίλογος.

1^{ον} Στὸ διάστημα τῆς θητείας μου ετοίμασα στρατῶνες γιὰ 700 ἄντρες, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσους ὑπῆρχαν.

2^{ον} Διαχειρίστηκα μὲ ἐπιμέλεια καὶ θάρρος τὴ δικαιοσύνη, ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἐγκλημάτισαν. Καταδίκασα σὲ θάνατο 19 γιὰ παράδειγμα. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς θὰ ἦταν πολὺ μεγαλύτερος, ἂν δὲν ἤθελε μοῦ ἀφαιρεθεῖ ἡ ἐξουσιοδότηση νὰ δικάζω.

3^{ον} Ἐτοίμασα παξιμάδι 2.500.000.

4^{ον} Προσπάθησα δύο φορές νὰ βοηθήσω τὴν Κύπρο, μιά τις ἀρχὲς Ἰουλίου καὶ τὴν ἄλλην τις ἀρχὲς Αὐγούστου.

5^{ον} Ὅταν μπόρεσα νὰ διαθέσω στρατό, ἔστειλα σ' ὅλη τὴν Κρήτη καὶ στὴ νότια παραλία 1.000 ἄντρες μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Καλαβρόντζο καὶ τοὺς τιμαριούχους.

6^{ον} Ἐστειλα στὴν Ἀμμόχωστο τὴ φουῖστα τοῦ Μιχαῆλ μὲ μπαροῦτι καὶ ἄλλα πολεμοφόδια, ἀδιάφορο ἂν δὲν ἔφτασαν ἐγκαίρως.

7^{ον} Πλήρωσα μισθοὺς σὲ 7.000 στρατιῶτες ἐγκαίρως, κι' ἔτσι πρόλαβα ταραχές, χωρὶς νὰ λάβω χρήματα γιὰ 13 μῆνες. Ἐχοντάς τους πληρωμένους μποροῦσα νὰ τοὺς διατάξω καὶ νὰ τοὺς τιμωρῶ. Ἐτσι μπόρεσα νὰ προλάβω τὴ λεηλασία καὶ τὴ διαρπαγὴ τοῦ Μεγάλου Κάστρου.

8^{ον} Κατάφερα νὰ στείλω στὴ Βενετία, τὸν καιρὸ τῆς ὑπηρεσίας μου, 5.000 τσεκίνια, ἀπὸ τὸ Μ. Κάστρο, τὴ Ρέθυμνο καὶ τὰ Χανιά.

9^{ον} Εἴσπραξα 11.000 δουκάτα ἀπὸ πρόστιμα τῶν στρατιωτῶν, στὰ Σφακιά, στὴ Ρέθυμνο καὶ στὸ Μ. Κάστρο. Τὰ μισὰ ἀπὸ αὐτὰ σύμφωνα μὲ τὸ νόμο ἦταν δικά μου, ἄλλὰ δὲν τὰ κράτησα.

10^{ον} Στὸ διάστημα τῆς θητείας μου εἴσπραξα 102.000 δουκάτα χωρὶς τόκους, ἀπὸ τὴν κυκλοφορία τῶν καβαλλίνων¹ πού ἔβαλα στὴν κυκλοφορία. Ἐὰν ἤθελα δανειστεῖ τὸ ποσὸν αὐτό, ὁ τόκος τοὺς πρὸς 9% θᾶταν 17.000.

11^{ον} Κατάφερα νὰ σταματήσῃ ἡ στάση τῆς Ρέθυμνος μὲ λίγη αἱματοχυσία καὶ πολλὲς τιμωρίες.

12^{ον} Ἐτιμώρησα τὰ Σφακιά καὶ τὰ κατάφερα νὰ τὰ φέρω στὴν ὑπακοή, ἂν δὲ μ' ἐμπόδιζαν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη.

13^{ον} Κατάγραψα στοὺς στρατολογικοὺς καταλόγους ὅλους τοὺς κατεργαροὺς μὲ τὰ διακριτικὰ τῶν τριχῶν τους, πρᾶμα πού δὲν εἶχε γίνει ποτὲ ὡς τώρα, καὶ ἀνακούφισα τὸ λαὸ πού ὑπόφερεν ἀπὸ τὶς τοκογλυφίες τῶν Προνοητῶν.

¹ Καβαλλίνες ὀνομάστηκαν τὰ κίβδηλα νομίσματα τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τοῦ Καβάλλη.

14^{ον} Καλλιέργησα έντατικά όλη τήν περιοχή τοῦ Μεγάλου Κάστρου κι' έβαλα σέ τάξη τὰ φρούρια τῆς Σούδας καί τὸ Παλαιόκαστρο.

15^{ον} Έτακτοποίησα ακόμα όλα τὰ ζητήματα σὸ Λαοῦθι καί κάτι έκαμα γιά τοὺς Φραγκοτόπους.

16^{ον} Ἡμουν τέλος έτοιμος νὰ προσφέρω, μὲ έξοδα μου, ένα σῶμα ἀπὸ 100 άντρες, γιά τῖς ανάγκες τῆς Κρήτης.

Αὐτὴ εἶναι ἡ έκθεση τοῦ Μαρίνου Καβάλλη. Ἐπ' αὐτὴν μπορούμε νὰ βγάλουμε τὸ συμπέρασμα πὼς στὴ Ρέθυμνο έγιναν ταραχές, πὼς ὁ λαὸς φοβήθηκε τὴν Τουρκικὴν ἐπιδρομὴ καί ἐγκατέλειψε τὴν πόλη, πὼς στὴν ταραχὴν αὐτὴ ἐπωφελήθηκαν άτακτα στοιχεῖα γιά νὰ ἐκδικηθοῦν, γὰ κλέψουν καί ν' ἀρπάξουν. Ἡ πολιτεία λαφυραγωγήθηκε πρὶν κάμουν οἱ Τοῦρκοι τὴν ἀπόβαση, γιατί ὅταν τὴν έκαμαν δὲν εἶχαν μείνει παρὰ μόνο τὰ σιδερικά, οἱ καμπάνες καί τὰ καζάνια τοῦ μούστου. Τὸ σπουδαιότερο πὸν δὲν έξηγεῖ ὁ Καβάλλη εἶναι ἡ συνενόηση τῶν Ρεθυμνιωτῶν μὲ τοὺς Τοῦρκους. Αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ έξεταστῆ καλά, γιατί μᾶς λέει ὁ Βενετὸς Πρεβεδοῦρος πὼς οἱ ταραχές εἶχαν αἰτία τὸ μῖσος τῶν χωρικῶν κατὰ τῶν ἀρχόντων, καί πὼς ἡ ἐκδίκηση ἦταν φοβερή, ἀρπαγὴ καί θάνατος. Μ' ὅλο πὸν δὲν ἀναφέρει γιά ποιοὺς ἀρχόντους πρόκειται, εἶναι εύκολο νὰ ἐννοήσουμε πὼς πρόκειται γιά τοὺς Βενετοκρητικούς, ὅπως ἀργότερα θὰ λέγαμε Τουρκοκρητες, γιατί αὐτοὶ εἶναι πὸν ἀλαξοπίστησαν, γιά νὰ μὴ χάσουν τὰ κτήματα καί τὰ προνόμια. Ἄλλὰ Βενετοκρητικοὶ καί Βενετικὴ Κυβέρνηση ἦταν ένα καί τὸ αὐτό, ἐπομένως μπορούμε καί νὰ συμπεράνουμε πὼς τὸ μῖσος καί οἱ ταραχές στρέφονταν κατὰ τῶν Βενετῶν.

Ὁ κόμισ Ἄβογάδρος εἶναι ἐκεῖνος πὸν σιάλθηκε νὰ ἡσυχάσει τῖς ταραχές, συλλαμβάνοντας τοὺς πρωταίτιους. Σὲ λίγες μέρες ἀπάνου κρεμάστηκαν ὀκτὼ παπάδες κι' ένας λαϊκός. Τὸ χειρόγραφο δυστυχῶς δὲ μᾶς ἀναφέρει τὸ ὄνομα κανενὸς ἀπὸ τοὺς κρεμασμένους, μονάχα μᾶς πλειροφορεῖ πὼς αὐτὰ συνέβηκαν τὸ Σεπτέμβρη, καί πὼς καί

στά Σφακιά ἦταν ἀναβρασμός, πὸν τὸν ἠσύχασε ὁ ἴδιος ὁ Καβάλλη, καὶ πὸν στὸ Χάνδακα ἦταν φόβος ταραχῶν.

Αὐτὰ ὅλα ὅμως δὲ μποροῦν νὰ μᾶς πείσουν πὼς ἡ ἐξεγερση αὐτὴ ἔλαβε τὶς διαστάσεις πὸν μᾶς περιγράφει ὁ Ζαμπέλιος, γιὰτὶ μία τέτοια στάση δὲν ἠσυχάζεται μετὶ τὶς δύο χιλιάδες στρατὸ τοῦ Ἀβογάδρου. Ὁ στρατὸς τότε δὲν εἶχε τὰ πολεμικὰ μέσα πὸν ἔχει σήμερα, γιὰτὶ τὸν καιρὸν ἐκεῖνο μποροῦσε ὁ λαὸς νὰ ἐξοπλιστεῖ, ὅπως καὶ ὁ στρατὸς. Ἴσως στὰ συμπεράσματα αὐτὰ μᾶς βοηθήσει μιὰ μέρα ἡ ἐξερεύνηση τοῦ ἀρχείου τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης.

Γιὰ τὴν ὥρα θὰ βασιστοῦμε στὶς πηγές πὸν ἔχουμε, πὸν εἶναι σύγχρονες καὶ προέρχονται ἀπὸ ἀνθρώπους πὸν εἶχαν τὴν ἐξουσία στὴν Κρήτη. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἐκτὸς τοῦ Καβάλλη, εἶναι καὶ ὁ Λατῖνος Ὁρσίνος, πὸν ἦταν φρουραρχος στὸν Χάνδακα, ἀνθρώπος, ὡς φαίνεται, τοῦ καθήκοντος καὶ μετροημένος. Στὴν ἐκθεσὶ του πὸν ἔστειλε ἀπὸ τὴν Κρήτη πρέπει νὰ δοθεῖ πίστη, γιὰτὶ, σὰν ξένος, ὄχι Βενετός, δὲν εἶχε κανένα συμφέρο νὰ κρύψει τὴν ἀλήθεια. Ὁ Λατῖνος ἦταν ἀληθινὰ στρατιωτικὸς καὶ εἶχε τὸ αἶσθημα τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς πολὺ ἀνεπτυγμένο.

Ἀπὸ τὴν ἐκθεσὶ του, πὸν πραγματεύεται κυρίως γιὰ τὴν ὀχύρωση τῆς Κρήτης, θὰ πάρουμε μόνο τὴν περικοπὴ πὸν μᾶς χρειάζεται.

Πρὶν φύγει ἀπὸ τὴ Βενετία ὁ Λατῖνος, τοῦ ἔκαμε γνωστὸ ἡ αὐθεντία πὼς στὴν Κρήτη τὰ πνεύματα μεταξὺ στρατοῦ καὶ Κρητικῶν ἦταν ἐρεθισμένα ἐξ αἰτίας τοῦ μίσους τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Φράγκων. Τὸ μῖσος αὐτὸ ἦταν πιὸ ἐπικίνδυνον ἀκόμα γιὰ τὴν Κρήτη καὶ ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τῶν Τούρκων. Μὲ πειθαρχία καὶ αὐστηρότητα στὸ στρατὸ μπόρεσε ν' ἀποδείξει στοὺς Κρητικοὺς πὼς ἦταν δίκαιος. Ἡ διαγωγή αὐτὴ τοῦ φρουραρχοῦ εἶχε καλὰ ἀποτελέσματα, γιὰτὶ στρατὸς καὶ λαὸς ἀδελφώθηκαν. Τοῦτο στὴν ἐκθεσὶ του τὸ ἀποδίδει στὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, λέγοντας πὼς γίνηκε θαῦμα, ἀφοῦ δύο λαοὶ τόσο διαφορετικοὶ σὲ ὅλα καὶ καθόλα ἀγαπήθηκαν. Ὁ στρατὸς δὲν ἦταν ἀπὸ Βενετούς, ἀλλὰ ἀπὸ Ἰταλοὺς μισθωτοὺς καὶ αὐτὸν ἐννοεῖ ὁ

Λατῖνος. Τὴ στάση τῆς Ρέθυμνος τὴν περιγράφει ἀκόμα πιδ ἄπλα καὶ πιδ καθαρά ἀπὸ τὸν Καβάλλη, χωρὶς νὰ μένει ἀμφιβολία πὼς τὰ γεγονότα ξετυλίχτηκαν πολὺ φυσικά.

«Περιγραφα ὡς ἐδῶ, σὴ Γαληνότητά σας, γράφει, τὶς δυσκολίες πὺ ἀπάντησα γιὰ νὰ συνεφέρω τὰ φρούρια. Μένει ἀκόμα νὰ περιγράψω μερικὲς ἄλλες δυσκολίες πὺ μὲ βασάνισαν ὄχι λιγώτερο, γιὰτὶ βγῆκα γελασμένος σὶς προβλέψεις μου. Ὅπου καὶ ἂν ἔτυχε νὰ μιλήσω γιὰ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τῆς Κρήτης, ἄκουσα νὰ λέγουν πὼς ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα καλὸ ἱππικὸ πὺ εἶχαν χρέος νὰ συντηροῦν οἱ τιμαριούχοι τῆς νήσου, μποροῦσαν νὰ στρατολογηθοῦν λίγο λιγώτερο ἀπὸ ἑκατὸ χιλιάδες ἄνδρες, γενναῖοι καὶ γυμνασμένοι. Ὅσο γι' αὐτὸ δὲ χρειάστηκαν καὶ πολλὲς μέρες γιὰ ν' ἀποδειχθεῖ ψεύτικο. Μόλις πληροφορηθῆκα πὼς οἱ Τοῦρκοι ἦταν ἔτοιμοι νὰ κάμουν ἀπόβαση σὸ νησί, συνεννοήθηκα μὲ τὴ διοίκηση γιὰ κείνο πὺ ἔπρεπε νὰ γίνει, γιὰτὶ ἦταν φανερὸ πὼς ὁ λίγος στρατὸς ἀπὸ Ἰταλοῦς δὲ θὰ μποροῦσε ν' ἀντισταθεῖ σὴν ὁρμὴ τοῦ ἐχθροῦ. Παρουσίασα σὸ Γενικὸ Προνοητὴ ὅλες τὶς διαταγὲς πὺ πρόβλεπαν γιὰ τὴ στρατολογία τῶν Κρητικῶν καὶ τὴν πρόσκληση τοῦ ἱππικοῦ τῶν τιμαριούχων, μὲ ἀρχηγούς ἀπὸ τοὺς ἴδιους, γιὰτὶ νόμισα πὼς μὲ ἓνα σῶμα ἀπὸ πέντε ὡς ἕξι χιλιάδες καὶ τὸ ἱππικὸ καλὰ διαμοιρασμένο σὲ ἐπίκαιρες θέσεις θὰ εἶχα καλὰ ἀποτελέσματα καὶ ἔλπιζα πὼς ἂν τοὺς γύμναζα καὶ ἂν τοὺς ἔδινα ἓνα μικρὸ μισθὸ θὰ μποροῦσα νὰ τοὺς ἔχω σὲ πειθαρχία.

Ὅλα ἀποδείχτηκαν ψεύτικα. Ἡ ἐπιθεώρηση πὺ ἔκαμα τοῦ ἱππικοῦ μου ἀπόδειξε πὺ εἶχα ἄδικο γιὰ δύο λόγους: πρῶτο γιὰτὶ τὰ πέντε μερικὰ σιὰ ἕξι τῶν ἀλόγων ἦταν μεταγωγικά ὑποζύγια μικρὰ καὶ δυστυχημένα πὺ τὰ παρουσίαζαν τιμαριούχοι πὺ δὲν εἶχαν ὑποχρέωση γιὰτὶ εἶχαν μονάχα τρία ἢ τέσσερα καράτα¹, καὶ ἐκεῖνοι, πὺ

¹ Κάθε μονάδα μπορεῖ νὰ μοιραστεῖ σὲ 24 καράτα. Συνήθως τὸ μοίρασμα αὐτὸ γίνεται γιὰ τὸ χρυσάφι πὺ μοιράζεται σὲ 24 καράτα

εἶχαν ὑποχρέωση παρουσίαζαν ἄλογα μὲ χαλασμένα πόδια, ἐλαττωματικά, λέγοντας πὼς δὲν εἶχαν ὑποχρέωση νὰ σταλθοῦν σὲ καμμία ἐπιχείρηση, ἂν δὲν ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς ὁ πρεβεδοῦρος. Γι' αὐτὰ καὶ γι' αὐτὰ ἀποδείχτηκε πὼς τίποτα δὲν πρέπει νὰ περιμενουμε ἀπὸ τὸ ἱππικὸ αὐτό. Οἱ διαταγὲς πάλι γιὰ τοὺς χωριάτες κι' αὐτὲς δὲν πέτυχαν, γιατί παρουσιάσθηκαν πολὺ λιγώτεροι ἀπ' ὅτι νομίζαμε μὲ τὴ δικαιολογία πὼς εἶχαν στρατολογηθεῖ πολλοὶ στὰ κάτεργα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς φοβήθηκαν μὴ σταλθοῦν καὶ αὐτοὶ στὰ κάτεργα. Οἱ εὐγενεῖς πάλι πού εἶχαν καθῆκο νὰ ἐπιστατοῦν στὴ στρατολογία στὰ προσδιορισμένα μέρη, ἐπήγαιναν στὴν ἐξοχή τους καὶ ἔμεναν ἐκεῖ γιὰ λιγώτερες ἔγνοιες. Μόνο στὴ Σοῦδα ἔγεινε ἐκεῖνο πού ἔπρεπε, γιατί ἐκεῖ ἦταν πρεβεδοῦρος ὁ Μικέλης, πού σὲ λίγες μέρες μπόρεσε νὰ συμμαζέψει τέσσερις χιλιάδες, ζητώντας μόνον χρήματα ἀπὸ τὸν Καβάλλη γιὰ τὴ συντήρησή τους. Ὁ Καβάλλη ὅμως διάταξε νὰ σταλθοῦν σπῆτι τους γιατί δὲν εἶχε χρήματα. Μὰ ὁ Θεὸς δὲν ἔπρεπε νὰ ἀφήσει νὰ γίνῃ τὸ κακὸ αὐτό, γιατί ἦταν αἰτία ἀπ' ὅλα τὰ κακὰ πού συνέβηκαν ὕστερα. Λίγες μέρες ἔπειτα ὁ ἐχθρὸς μπῆκε στὸ λιμάνι, χωρὶς νὰ κάμῃ ἀπόβαση γιατί φοβότανε μὴ τοῦ ἔκαναν караули. Ὅταν ὅμως εἶδε πού δὲ θ' ἄβρισκεν ἀντίσταση, ἔγεινε ὅ,τι ἔγεινε στὰ Χανιά καὶ στὴ Ρέθυμνο, πού βέβαια δὲν ἤθελε συμβεῖ, ἂν ὁ στρατὸς ἦταν ἐκεῖ συμμαζεμένος. Οὔτε ἡ πυρκαγιά τῆς Ρέθυμνος θὰ γινότανε.

Ὁ λίγος στρατὸς, πού ἔμεινε γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴν πόλη, βλέποντας τοὺς Τούρκους σκόρπισε. Οἱ κάτοικοι πού εἶχαν στρατολογηθεῖ γιὰ νὰ τὴν ὑποστηρίξουν, βρίσκοντας τὴν πολιτεία ἐγκαταλειμμένη, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν γιὰ τοὺς Βενετοὺς ἀρχόντους καὶ κυρίους των, ἐξ αἰτίας ἀπὸ τὴν πίεσις πού τοὺς ἔκαναν, διαγούμισαν πρῶτα τὴν πολιτεία καὶ ἔπειτα βγήκαν στὰ χωριά γιὰ νὰ σκοτώσουν τοὺς ἀρχόν-

γιὰ νὰ γίνῃ τὸ μῆγμα 22 καρτιῶν πού εἶναι τὸ Τσεκίνο, 18 πού εἶναι τὸ ναπολεόνι. Σ' αὐτὴ τὴν περίσταση τὸ καράτο εἶναι μονάδα βάρους καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ 4 κόκκους στάρι χοντρό.

τους, ὅπου ἤθελαν τοὺς συναντήσῃ. Ὡς τόσο ὁ Οὐλούτζ Ἀλῆς, μαθαίνοντας πὺ ἡ Ρέθυμνο εἶχεν ἐγκαταλειφθεῖ, ξαναγύρισε, καὶ ἀφοῦ ἔκαμεν ἀπόβαση, χωρὶς νὰ βρεῖ ἀντίσταση, ἔφερε ὅλην αὐτὴν τὴν καταστροφή, πὺ προῆλθε, ὅπως ἀνάφερα, μόνο καὶ μόνο ἀπὸ τὴν κακία τοῦ λαοῦ.»

Αὐτὰ μᾶς λέει ὁ Λατῖνος. Φαίνεται λοιπὸν πὺς, στὴν ἀπόβαση πὺ ἔκαμε ὁ Οὐλούτζ Ἀλῆς, πολὺ βοήθησαν οἱ χωριάτες μὲ ἐπὶ κεφαλῆς παπάδες καὶ κάποιον ἄρχοντα. Ποιὸς ἦταν ὁ ἄρχοντας αὐτὸς τίποτα δὲν ξέρουμε ἀπὸ τίς ἐπίσημες ἐκθέσεις. Ἀλλὰ ὅποιος κι' ἂν ἦταν, εἶναι φανερὸ πὺς ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ, οὔτε τὴν ἔκταση πὺ μᾶς περιγράφει ὁ Ζαμπέλιος ἔλαβε, οὔτε βάστηξε ἀρκετὸ καιρὸ γιὰ νὰ γίνουν ὅσα λέγει ὅτι ἔγιναν.

Στὴν περίσταση αὐτὴ πρόκειται ὀλοφάνερα γιὰ ἓνα περιστατικὸ πὺ εἶχε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ ἐχθρό, καὶ τὸ ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ δυσαρεστημένοι καὶ οἱ ἀγρότες κατὰ τῶν κτηματιῶν.

Γιὰ φέτος περιορίζομαι σ' αὐτὰ τὰ λίγα. Ἐλπίζω ὅμως, μὲ τὴ δημοσίευση ὅλων τῶν πηγῶν πὺ ἔχω στὰ χέρια μου, νὰ πέσει τελειωτικὰ ὁ θρῦλος αὐτὸς πὺ τόσο ὠραῖα ὑφάνθηκε καὶ χρωματίστηκε ἀπὸ τὸν αἰμίνηστο Βυζαντιολόγο καὶ μεσαιωνοδίφῃ Ζαμπέλιο.

ΣΠ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

18-1
2-11
30
1-9
11/6
78
3/7

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

τὸν πέμπτο λόγον τοῦ Ἐμπέδου δὲν ἀργήσαμε νὰ τὸ μωριστοῦμε πὼς ὁ ἐπιλοχίας μας κατάντησε τραχυνολόγος. Εἴτανε παλιὸς καραβανάς, δηλαδὴ στὴν ἐπίσημη γλῶσσα «μόνιμος ὑπαξιωματικός», πού ἔκανε κάθε χρόνο ἀνακατάταξη. Ὅταν τὸ σύνταγμα ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐπιστρατεία ἔφυγε γιὰ τὸ μέτωπο, ὁ Τζῶν Κόχμαν ἔμεινε στὸ ἔμπειδο καὶ τοποθετήθηκε στὸ λόγον μας. Δὲ φτάνει πού εἴταν ὑπερήλικος μὰ ἔπασχε ἀπὸ πολυσαρκία καὶ δὲν μποροῦσε διόλου νὰ βαστάξῃ στὶς πορεῖες καὶ στὶς κακουχίες. Στὰ νιάτα του, σὰν ἀπολύθηκε ἀπὸ τὸ στρατό, τοῦ χαμογέλασε ἡ ἐλπίδα νὰ ξενιτευτῆ, γιὰ νὰ δουλέψῃ καὶ κἀνῆ κι αὐτὸς παράδες. Τ' ἀληθινὸ του ὄνομα εἴτανε Γιάννης Καχριμάνης, μὰ στὴν Ἀμερική, πού εἶχε πάει γιὰ τὴν τύχη του καὶ δὲν μπόρεσε νὰ τὴ βοῆ, ἔκοψε τὸ στριμένο μουστάκι καὶ τὸ μακρὺ του ὄνομα. Κ' ἔτσι ὁ Τζῶν Κόχμαν σὰ γύρισε ναυαγισμένος—καταριότανε γιὰ τοῦτο τὴν πολυσαρκία του—χώθηκε καὶ πάλι στὸ «στράτευμα», εὐεργετικὸς μὲ διπλὸ ἐπίδομα, τὸ ἀναθεματισμένον «ἐπιμίσιθιον», τὸ δόλωμα αὐτό, ὅπως ἔλεγε, γιὰ τὴν ἀνακατάταξη.

Ἀπὸ φυσικὸ του τεμπέλης καὶ νευρικός, ὅλη μέρα δὲν ξεκολοῦσε ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ στρατώνα κ' ἐκεῖ περνοῦσε τὶς ὥρες του μὲ φλυαρία καὶ μπεκροσύνη. Εἴξερε γραμματάκια, μὰ τὸ φόρτε του, ὁ πλοῦτος του κ' ἡ περηφάνια του πού σὲ κατακεραύνωνε εἴταν ἡ ἐπιγραμματικὴ του φρασεολογία. Ὅλο μὲ καλούπια καὶ μὲ παροιμίες μιλοῦσε.

